

Znaczenie edukacji przedszkolnej w rozwoju dzieci w świetle badań

Dr hab. Małgorzata Żytko

Edukacja przedszkolna w Europie

Wczesna edukacja to bardzo ważny etap w systemach oświatowych i polityce społecznej wielu krajów europejskich. W niektórych z nich, np. w Portugalii, cele i zadania wychowania przedszkolnego reguluje specjalna ustawa. Coraz częściej europejskie dzieci rozpoczynają edukację na poziomie przedszkolnym. W połowie krajów UE i EFTA (takich jak np. Belgia, Francja, Włochy) już dzieci 3-letnie powszechnie uczęszczają do placówek edukacyjnych, zaś najwyższy odsetek 4-latków uczęszczających do różnych placówek przedszkolnych jest w Belgii, Francji, Hiszpanii, Włoszech, a także Luksemburgu i Holandii.

Tabela 1. Odsetek dzieci 4-letnich uczęszczających do placówek edukacji przedszkolnej w wybranych krajach europejskich (2001-2002)

WIEK	BELGIA	NIEMCY	HOLANDIA	PORTUGALIA
4 lata	100	89	99	78,7

WIEK	HISZPANIA	WŁOCHY	WĘGRY	POLSKA
4 lata	100	100	90	32,7

Źródło: Kluczowe dane o edukacji w Europie, Eurydyce¹, Warszawa 2005.

Edukacja przedszkolna jest bezpłatna w Belgii, Luksemburgu, Holandii, Bułgarii, Łotwie, natomiast płatne przedszkola są np. w Norwegii, na Cyprze, w Słowacji czy w Polsce.

Nie istnieje bezpośredni związek między odsetkiem 3-latków w placówkach przedszkolnych o charakterze edukacyjnym a zatrudnieniem matek². Ta informacja jest niezwykle ważna, gdyż

wskazuje, że edukację przedszkolną traktuje się w Europie jako istotny szczebel systemu oświatowego, nieobowiązkowy, ale wspomagający dzieci w rozwoju, sprzyjający wyrównywaniu szans edukacyjnych w początkowej fazie, stymulujący rozwój poznawczy, osobowościowy i społeczny dziecka.

Wiele badań prowadzonych w Europie i USA w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat wskazuje, że wczesne doświadczenia edukacyjne dzieci, zdobywane w wieku przedszkolnym, mają decydujący wpływ na przebieg kariery szkolnej i losy życiowe absolwentów przedszkoli. Kształtowanie u dzieci odpowiednich postaw, umiejętności uczenia się, pobudzanie zainteresowań i wiary we własne siły i możliwość odnoszenia sukcesów sprzyja powodzeniu w szkole i dorosłym życiu³.

Badania amerykańskie prowadzone od ponad 30 lat a dotyczące programu edukacji przedszkolnej High/Scope wskazują, że absolwenci przedszkoli, dziś mający 40 lat, w porównaniu do ich kolegów niechodzących w dzieciństwie do przedszkoli:

- częściej pracują zawodowo (76% vs 62%),
- mają wyższe średnie roczne zarobki (20 800 \$ vs 15 300 \$),
- posiadają mieszkania (37% vs 28%),
- mają konta w banku (76% vs 60%),
- częściej są absolwentami szkół średnich (65% vs 45%), w szczególności kobiety (84% vs 32%),
- znacznie rzadziej korzystali z pomocy społecznej w ciągu ostatnich 10 lat (49% vs 75%),
- znacznie rzadziej popadają w konflikt z prawem (28% vs 52%),
- mężczyźni częściej są zadowoleni z życia rodzinnego (75% vs 64%)

(różnice istotne statystycznie na poziomie $p < 0,05$).

³ Putkiewicz E., Żytko M. *Znaczenie edukacji przedszkolnej na podstawie badań międzynarodowych [w:] Edukacja przedszkolna w Polsce – szanse i zagrożenia*, Zahorska M. (red.), ISP 2003.

¹ Europejska Sieć Informacji o Edukacji.

² Key Data on Education 2002.

Roland Meighan⁴, opisując wyniki przedszkola z programem High/Scope, podkreśla, że *badania High/Scope dostarczyły dowodów na to, że dobra edukacja przedszkolna ma pozytywny wpływ na późniejsze życie dziecka, a uczestnictwo w uporządkowanej i stymulującej rozwój działalności przedszkola pozwala dzieciom ze środowisk zaniedbanych odnieść długotrwałe korzyści. U dzieci pochodzących z bezpiecznych, stabilnych domów, w których rodzice umożliwiają podejmowanie twórczych i stymulujących działań, te długoterminowe efekty edukacyjne nie są aż tak dostrzegalne.*

Schweinhart i Weikart⁵ przeprowadzili analizę, z której wynika, iż każde 1000 \$ zainwestowane w przedszkole wraca do społeczeństwa w kwocie 7160 \$. Na sumę tę składa się brak wydatków związanych z przebywaniem w więzieniu, areszcie, brak kosztów pomocy socjalnej, późniejszego dokształcania, wpływy z podatków płaconych przez lepiej zarabiających obywateli itd.

Badania brytyjskie prowadzone przez Osborn i Milbank⁶ wskazują, że istnieje wyraźny związek między doświadczeniem edukacyjnym zdobytym w przedszkolu a osiągnięciami szkolnymi w wieku 10 lat w zakresie: czytania ze zrozumieniem, umiejętności matematycznych i zachowań społecznych. Wśród dzieci zaniedbanych, które uczęszczały do przedszkola, odnotowano znacznie wyższy poziom opanowania tych umiejętności w porównaniu z tymi, które nie zostały objęte edukacją przedszkolną. Stwierdzono też, że na sukces w szkole ma wpływ nie tylko fakt uczęszczania do przedszkola, ale także jakość tych pierwszych doświadczeń. Powodzenie w szkolnej karierze dziecka zależy od wysokiej jakości placówki przedszkolnej, a więc takiej, która charakteryzuje się stabilną, wysoko kwalifikowaną kadrą nauczycielską, dobrymi programami oraz niezbyt licznymi grupami: 8–12 dzieci na 1 nauczyciela.

Badania szwedzkie⁷ wskazują na jeszcze jeden czynnik decydujący o efektywności edukacji przedszkolnej – kompozycja społeczna grupy

dzieci. Jeżeli dzieci pochodzą z różnych środowisk rodzinnych, o odmiennych statusach społeczno-ekonomicznych, to można odnotować pozytywny wpływ kolegów z rodzin o wyższym statusie społecznym na rozwój dzieci wychowywanych w niekorzystnych warunkach. Zatem o osiągnięciach dzieci decydują cechy ich kolegów będących w tej samej placówce. W grupach jednorodnych, gdzie wszystkie dzieci pochodzą z upośledzonych społecznie środowisk, korzyści rozwojowe z pobytu w przedszkolu są mniejsze.

K. Sylva⁸ wymienia kilka najważniejszych cech programów edukacji przedszkolnej, które warunkują dalsze sukcesy szkolne dzieci:

- uczenie wiary we własne możliwości,
- rozwijanie koncentracji na zadaniach poznawczych i kształtowanie wytrwałości w ich rozwiązywaniu,
- rozwijanie u dzieci śmiałości, towarzyskości i pogody ducha.

Przedszkole jest więc niezwykle istotnym instrumentem wyrównywania szans edukacyjnych dzieci wychowujących się w niekorzystnych warunkach środowiskowych. Jest to fakt, który nie podlega już dyskusji w krajach europejskich. Umożliwienie dziecku i jego rodzinie skorzystania z różnych form opieki i edukacji przedszkolnej wpływa pozytywnie na rozwój i wzbogaca zakres oddziaływań na dziecko. Nie jest to odebranie dziecku dzieciństwa, ale rozszerzenie oferty edukacyjnej, aby zaspokoić rosnące potrzeby poznawcze i społeczno-emocjonalne dziecka. Jest to też okazja do zdiagnozowania rozwoju dziecka i udzielenia pomocy, gdy stwierdzi się określone nieprawidłowości. W ten sposób można w wielu przypadkach uniknąć niepowodzeń szkolnych już na początku kariery edukacyjnej dziecka. Przedszkola w większości krajów Europy nie są obowiązkowe, ale powszechnie dostępne i uczęszcza do nich bardzo dużo dzieci. Traktuje się je jako szansę ułatwiającą start w szkole i efektywne funkcjonowanie. Dzieci rozpoczynające naukę szkolną mają więc już za sobą kilka lat doświadczeń edukacyjnych.

W większości krajów europejskich naukę szkolną rozpoczynają dzieci 6-letnie, ale zdarza się to także wcześniej: 4-latki w Irlandii i Luksemburgu, a 5-latki w Wielkiej Brytanii i Holandii. Z psychologicznego punktu widzenia dzieci 6-letnie osiągają taki poziom rozwoju poznawczego i spo-

⁴ Meighan R. *Wczesne wychowanie i kształcenie* [w:] *Nieobecne dyskursy*, Kwiecieński Z. (red.), Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1997.

⁵ Schweinhart L.J., Weikart D.P. *A summary of significant benefits: The High/Scope Perry preschool study through age 27* (High/Scope), 1993.

⁶ Osborn A., Milbank J.E. *The effects of early education: a report from the Child Health and Education Study*, Oxford University Press, Oxford 1987.

⁷ Andersson B.E. *Effects of day care on cognitive and socioemotional competence of thirteen-years-old Swedish schoolchildren*, Child Development 1992.

⁸ Sylva K., Wiltshire J. *The impact of early learning on children's later development. A review prepared for RSA inquiry Start Right* [w:] *European Early Child Education Research Journal* 1993, Vol. 1, No 1.

leczno-emocjonalnego, że są gotowe do podjęcia systematycznej edukacji. Nie kwestionuje się już tego faktu, natomiast przedmiotem dyskusji jest problematyka jakości programów i oferty edukacyjnej proponowanej przez placówki oświatowe.

Edukacja przedszkolna w Polsce

W 2006 roku zostały przeprowadzone ogólnopolskie badania osiągnięć szkolnych dzieci 9-letnich w zakresie umiejętności językowych i matematycznych oraz ich szkolnych i środowiskowych uwarunkowań. Badaniem objęto grupę prawie 2500 dzieci ze 137 klas trzecich ze szkół wylosowanych z terenu całej Polski z trzech środowisk: miejskie, wiejsko-miejskie, wiejskie.

Wśród czynników, które zostały uwzględnione w analizach kontekstu szkolnych osiągnięć uczniów, znalazły się dwa, które charakteryzują wcześniejsze doświadczenia edukacyjne dzieci: czas uczęszczania do przedszkola oraz lokalizacja klasy zerowej: w przedszkolu lub szkole podstawowej.

W projekcie opisywanego badania przyjęto założenie, że można analizować poziom osiągnięć szkolnych dzieci, uwzględniając następujące aspekty ich poznawczego funkcjonowania: narzędziowy (instrumentalny), komunikacyjny i badawczy. Są to trzy typy reprezentacji wiedzy i umiejętności dzieci.

Reprezentacja narzędziowa (instrumentalna) dotyczy opanowania podstawowych umiejętności, które są ćwiczone w typowych i schematycznych sytuacjach. Posługiwanie się umiejętnościami językowymi czy matematycznymi tego typu polega na zapamiętaniu określonego wzoru działania, wyćwiczeniu go i wykorzystywaniu w typowych sytuacjach.

Reprezentacja komunikacyjna jest charakteryzowana przez stosowanie zdobytych wcześniej i zrestrukturyzowanych umiejętności w sposób ogólniejszy, w mniej schematycznych zadaniach, z uwzględnieniem określonego kontekstu społecznego i praktycznego. Zdobyte umiejętności są wykorzystywane w procesie komunikowania się z innymi za pośrednictwem zdobytej wiedzy, znajdują też zastosowanie przy okazji rozwiązywania zadań praktycznych.

Reprezentacja badawcza to najwyższy poziom w rozwoju myślenia, dzięki któremu podmiot nie tylko samodzielnie stosuje określone narzędzia kulturowe, takie jak czytanie, pisanie, liczenie, ale również rozwiązuje problemy i konstruuje własne sposoby działania. Jest to rodzaj podejścia do

problemów, wymagający wykonania działań eksploracyjnych i twórczych.

Analizując wpływ długości pobytu w przedszkolu, bez uwzględnienia zmiennych określających wykształcenie rodziców, dostępność materiałów edukacyjnych w domu (książki, czasopisma dla dzieci, encyklopedie, słowniki) oraz sytuację zawodową rodziców, uzyskano wyniki wskazujące na zdecydowany dodatni wpływ długiego pobytu w przedszkolu (3 – 4 lata) w porównaniu do pobytu krótkiego (1 rok – 2 lata) bądź do całkowitego braku kontaktu dziecka z przedszkolem. Najlepszy efekt dłuższego pobytu w przedszkolu uzyskano dla umiejętności komunikacyjnych matematycznych (o 6,1 – 7,5 punktu wyższe wyniki) i językowych (o 5,5 – 6,7 punktu wyższe wyniki). Natomiast dłuższy pobyt w przedszkolu miał najmniejszy wpływ na poziom umiejętności matematycznych narzędziowych (o 3,2 – 3,7 punktu wyższe wyniki). Ta prawidłowość wydaje się zrozumiała. Przedszkole jest bowiem dobrym miejscem do rozwijania takich umiejętności dzieci, jak komunikowanie się, zdobywanie różnorodnych doświadczeń i dzielenie się nimi czy wykorzystywanie zdobytych umiejętności w sytuacjach praktycznych. Natomiast nie sprzyja ono rozwojowi umiejętności narzędziowych, bo sformalizowane, typowo przedmiotowe ćwiczenia są już wytworem szkoły i powinny sytuować się poza wpływem przedszkola.

Uczęszczanie do klasy zerowej w przedszkolu okazało się mieć istotny statystycznie, pozytywny wpływ na wyniki uczniów w zakresie czterech z badanych obszarów umiejętności (językowe narzędziowe i komunikacyjne, matematyczne narzędziowe nietypowe i badawcze) – od 2,4 punktu dla umiejętności językowych narzędziowych do 4,1 punktu dla umiejętności językowych komunikacyjnych. Jak widać, uczęszczanie do przedszkolnej klasy zerowej wiązało się w z wyższymi wynikami dziecka niż uczęszczanie do klasy zerowej w szkole.

Łączny wpływ długiego pobytu w przedszkolu i lokalizacji klasy zerowej w przedszkolu był silniejszy dla wszystkich badanych obszarów umiejętności niż efekt każdej z tych zmiennych rozpatrywanych z osobna, z czego należy wyciągnąć wniosek, że **im dłużej dziecko uczęszczało do przedszkola przed rozpoczęciem edukacji w szkole podstawowej, tym wyższe uzyskiwało wyniki w zakresie umiejętności językowych i matematycznych.**

Te wyniki wymagają jednak weryfikacji, bowiem uczęszczanie dzieci do przedszkola wiąże się znacząco ze statusem ekonomiczno-społecznym rodziców – więcej dzieci uczęszcza do przedszkola w miastach, gdzie jest wyższy niż na wsi procent osób z wyższym wykształceniem i łatwiejszy dostęp

do materiałów edukacyjnych. Może się zrodzić wątpliwość, czy ten stwierdzony dotychczas, pozytywny wpływ przedszkola nie jest wynikiem określonej kompozycji społecznej grup dzieci, które mają w naszym kraju faktyczny dostęp do edukacji przedszkolnej. Dlatego też staje się konieczne skontrolowanie wpływu na poziom umiejętności uczniów takich czynników, jak wykształcenie rodziców, ich sytuacja zawodowa czy dostępność w domu dziecka książek i komputera. Dopiero oszacowanie znaczenia tych czynników pozwoli z większym przekonaniem zdiagnozować rzeczywisty wpływ przedszkola na osiągnięcia szkolne dzieci.

W tym celu zdecydowano się na przeprowadzenie analizy zależności między czasem spędzonym w przedszkolu i lokalizacją klasy zerowej a resztami z wyników uczniów, otrzymanymi po odjęciu od tych wyników wartości przewidywanych na podstawie wcześniej dopasowanego modelu uwzględniającego zmienne statusu ekonomiczno-społecznego (wykształcenie rodziców, sytuacja zawodowa rodziców, dostępność materiałów edukacyjnych), płeć ucznia oraz jego stan zdrowia.

W wyniku analizy stwierdzono obniżenie oszacowań wpływu pobytu w przedszkolu oraz lokalizacji zerówki na wyniki uczniów. W przypadku lokalizacji klasy zerowej w przedszkolu okazało się, że nadal w istotny statystycznie, pozytywny sposób wpływa ona na wyniki w obszarze matematycznych umiejętności narzędziowych nietypowych oraz badawczych – czyli tam, gdzie dziecko musi stosować ze zrozumieniem posiadaną wiedzę matematyczną. Czy to oznacza, że „szkolny” styl klas zerowych owocuje silniejszym schematyzmem, czy bezzadnością w takich właśnie sytuacjach? Ten ostatni wynik może budzić niepokój w kontekście obniżania progu obowiązku szkolnego.

W analizach sprawdzono także interakcję między czasem pobytu dziecka w przedszkolu, płcią a poziomem osiągnięć szkolnych. Okazało się, że dłuższy pobyt w przedszkolu ma szczególnie pozytywne znaczenie dla chłopców, co potwierdza dotychczasowe wyniki badań⁹.

Sześciolatki idą do szkoły

Wyniki badań oraz analiza edukacyjnej praktyki wskazują, że dzieci 6-letnie są gotowe do podjęcia

nauki szkolnej. Jednak w polskiej rzeczywistości muszą być spełnione określone warunki, aby obniżenie wieku rozpoczynania nauki szkolnej nie przyniosło niekorzystnych efektów. Przede wszystkim konieczne jest przeniesienie metod edukacyjnych stosowanych w przedszkolu do pierwszej klasy szkoły podstawowej, a nie odwrotnie. Wiąże się to z wyeksponowaniem roli zabawy edukacyjnej jako najlepszej metody uczenia się i rozwoju dla dzieci w tym wieku. Dziecko 6-letnie ma prawo do aktywności, do podejmowania różnych działań o charakterze edukacyjnym zgodnych ze specyfiką jego rozwoju. Ma też prawo do relaksu i odpoczynku podczas dnia pobytu w szkole. Konieczne jest więc zapewnienie odpowiednich warunków do realizacji tych potrzeb.

Kolejnym ważnym czynnikiem jest przygotowanie odpowiednich programów i podręczników. Nie mogą to być materiały, w których przenosi się treści z obecnej klasy pierwszej do 6-latków, a takie przykłady można już wskazać na rynku wydawniczym.

Poza tym obniżenie wieku rozpoczynania nauki szkolnej wiąże się ściśle z upowszechnieniem edukacji przedszkolnej, uczynieniem obowiązkową edukacji, dzieci 5-letnich.

Jednym z ważnych celów do zrealizowania na poziomie wczesnej edukacji jest pomoc dzieciom w przejściu z kultury przedszkolnej do kultury szkolnej, które różnią się dość zasadniczo. Jak pisał autorzy raportu OECD *Starting Strong* z 2006 roku, porównującego zasady działania systemów zajmujących się edukacją i opieką nad dziećmi, zarówno nauczyciele, jak i rodzice powinni wspierać osiąganie przez dziecko swoistej odporności psychicznej związanej z przejściem z przedszkola do szkoły. Brak tej odporności utrudnia rozwój takich cech, jak: samodzielność intelektualna, krytyczne myślenie, koncentracja na zadaniach i wytrwałość oraz dobre relacje społeczne z rówieśnikami i dorosłymi¹⁰.

Ważne jest także, aby w świadomości nauczycieli i nadzoru pedagogicznego dokonana się zmiana myślenia na temat pojęcia gotowości szkolnej dziecka, które ciągle jest kojarzone z dojrzałością szkolną. Nabiera to szczególnego znaczenia w kontekście planowanych zmian we wczesnej edukacji.

⁹ Murawska B. *Segregacja na progu szkoły podstawowej*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2004.

¹⁰ Putkiewicz E., Murawska B. *Gotowość szkolna Warszawy do realizacji przemian związanych z obniżeniem wieku szkolnego*. Raport dla Wydziału Oświaty Urzędu Miasta Stołecznego Warszawy, Warszawa 2008.

To szkoła ma być dojrzała i gotowa do przyjęcia dzieci i podjęcia zindywidualizowanej pracy z każdym z nich zgodnie z potrzebami, a nie odwrotnie. Bo w przeciwnym wypadku szkoła nie musi się w ogóle zmieniać, wystarczy tylko dopilnować, aby dzieci dojrzały do pójścia do niej i przyjęcia obowiązujących tam reguł.

Toteż nauczyciele powinni być lepiej przygotowani do pracy z dziećmi w wieku 3 – 9 lat, a ciągłość oddziaływań edukacyjnych między przedszkolem i szkołą powinna być zachowana, w odróżnieniu od obecnego stanu, gdy w klasie pierwszej dzieci powtarzają treści i umiejętności, które już opanowały w grupie 6-latków. Nie warto też wprowadzać w przedszkolu innego nauczyciela dla dzieci 5-letnich, bo tu szczególnie ważny jest kontakt jednego nauczyciela przez kilka lat z tą samą grupą dzieci.

Warto zwrócić uwagę na doskonalenie umiejętności nauczycieli klas I – III w zakresie:

- projektowania i realizacji zajęć w szkole z wykorzystaniem zabaw edukacyjnych i koncepcji pedagogiki przedszkolnej, w szczególności w grupie 6-latków,
- przygotowywania indywidualnych programów edukacyjnych dla dzieci o różnych potrzebach rozwojowych,
- wykorzystania w większym zakresie metody projektów,
- rozwijania wiedzy przyrodniczej dzieci, z wykorzystaniem doświadczeń i działań sprzyjających poznawaniu środowiska.

Zgodnie z ostatnimi decyzjami MEN powszechny obowiązek rozpoczynania nauki szkolnej przez dzieci 6-letnie zostanie wprowadzony od 2012 roku. Miejmy nadzieję, że w tym czasie uda się lepiej przygotować szkoły i nauczycieli do przyjęcia dzieci, które rozpoczną wcześniej niż dotychczas edukację szkolną.

Bibliografia

1. Andersson B.E. *Effects of day care on cognitive and socioemotional competence of thirteen-years-old Swedish schoolchildren*, Child Development 1992.
2. Key Data on Education in Europe 2005, European Commission 2002.
3. Meighan R. *Wczesne wychowanie i kształcenie* [w:] Z. Kwieciński (red.), *Nieobecne dyskursy*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1997.
4. Murawska B. *Segregacja na progu szkoły podstawowej*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2004.
5. Ogrodzińska T. *Nie tylko przedszkole – alternatywne formy edukacji przedszkolnej* [w:] *Edukacja przedszkolna w Polsce – szanse i zagrożenia*, Zahorska M. (red.), ISP 2003.
6. Osborn A., Milbank J.E. *The effects of early education: a report from the Child Health and Education Study*, Oxford University Press, Oxford 1987.
7. Putkiewicz E., Murawska B. *Gotowość szkolna Warszawy do realizacji przemian związanych z obniżeniem wieku szkolnego*. Raport dla Wydziału Oświaty Urzędu Miasta Stołecznego Warszawy, Warszawa 2008.
8. Putkiewicz E., Żytko M. *Znaczenie edukacji przedszkolnej na podstawie badań międzynarodowych* [w:] *Edukacja przedszkolna w Polsce – szanse i zagrożenia* (red. M. Zahorska), ISP 2003.
9. Schweinhart L.J., Weikart D.P. *A summary of significant benefits: The High/Scope Perry preschool study through age 27* (High/Scope), 1993.
10. Sylva K., Wiltshire J. *The impact of early learning on children's later development. A review prepared for RSA inquiry Start Right* [w:] *European Early Child Education Research Journal* 1993, Vol. 1, No 1.

Autorka jest pracownikiem naukowym Uniwersytetu Warszawskiego, Wydziału Pedagogicznego, Katedry Edukacji Poczatkowej
